

Yrd. Doç. Dr. Meral Oralış
İstanbul Üniversitesi
Alman Dili ve Edebiyatı

Kentinden ve Kendinden Sürgün

ABSTRACT

Exiled from one's self, exiled from one's land

Dehen Altınır's novel *Sevgili Üniversite* and Emine Sevgi Özdamar's novel *Seltsame Sterne starren zur Erde* have a common theme: the exile stories of their woman protagonists. In the former, the protagonist goes to Istanbul whereas in the latter to Berlin. Altınır's novel tells the story of the difficulties faced by the scholars and Hanna accompanying them who flee to Istanbul from the Nazi regime of the 40's, and these scholars' contributions to the university reforms in Turkey. Özdamar, in her novel, tells the story of a female writer/ artist, who emigrates to Germany and there struggles between Occident and Orient, between two languages and two cultures in search of her identity.

This article aims to present a comparative study of these two period novels. It also presents a comparative approach to the historical and social circumstances in both novels that led the protagonists experience the state of being in exile and the reception of these circumstances by the protagonists.

*Yaşamımdaki bunca
uyumsuzluktan sonra, pek
doğru bir şey olmamayı,
yersiz yurtsuz olmayı
yeğlemeyi öğrendim aslına
bakılırsa.*

Edward Said*

"Sürgünler sınırları aşar, düşünce ve deneyimin önündeki engelleri yıkar" (Said, 2000: 41) der Said. Sürgünlüğü bu anlamda yaşayanları konu alan romanlardan biri Dehen Altınır'ın *Sevgili Üniversite*¹ bir diğeriye Emine Sevgi Özdamar'ın *Seltsame Sterne starren zur Erde*² adlı kitapları. Her iki romanda da sürgünlüğün zamanın/dönemin ve mekânının kadın roman kişilerinin entelektüel kimliklerini, aşklarını, gündelik yaşamlarını dahası geleceklerini nasıl etkilediği kaleme alınmış. *Sevgili Üniversite* 1930–1940 yılları arasında

* Edward Said, *Yersizyurtsuz*, s.424

¹ Dehen Altınır'ın romanı *Sevgili Üniversite* romanı alıntılanmada (SÜ) olarak kısaltılacaktır.

² Emine Sevgi Özdamar'ın *Seltsame Sterne starren zur Erde* romanı (SSE) olarak kısaltılacaktır.

yaşanan toplumsal sorunları irdelerken bu dönemin arka plan oluşturduğu yasak bir aşkı, İstanbul'da yaşanan sürgünlüğün farklı yüzlerini ve üniversitede reformlar yapılırken bilimsel ve kişisel düzlemde ortaya çıkan sorunları konu eder. *Seltsame Sterne starren zur Erde* ise 70'li yıllarda kendi ülkesindeki politik koşullarda artık nefes alamaz olmuş bir kadının Berlin'deki sürgünlüğü, gerek doğduğu gerekse yaşadığı yerlerdeki dönemlerin onun üzerindeki etkileri ve Brecht'in izini sürerek çıktığı yolculuktaki tiyatrocü kimliğini geliştirme çabası kaleme alınır. Bu zorunlu sürgünlükler hangi yalnızlıkların, ertelenmişliklerin, yitkiliklerin ve öksüzlüklerin yazıya yansımaya yol açar?

Sevgili Üniversite'ye bir dönem romanı olma niteliği veren koşullar Türkiye ve Almanya'nın farklı biçimlerde yaşadıkları, her iki ülke için de sancılı, dönüm noktası sayılabilecek 30'lu ve 40'lı yıllardır: "30 Ocak 1933'te Almanya'da hükümeti nasyonal sosyalistler devralmıştı. Politik yönden beğenilmeyen üniversite öğretim üyeleri emekliye sevk ediliyor, işten uzaklaştırılıyor ihtar veriliyor ya da tutuklanıyordu" (Widmann, 2000: 87). Altınır, böylesi bir dönemde farklı alanlardan birçok biliminsanın Almanya'yı terk ederek, eğitimdeki yeni yapılanmanın bir uzantısı olarak Türkiye'ye gelişlerini ve orada deneyimledikleri hayatları sorgular romanında. Öykülenen dönemde Yahudi ya da Alman hepsi için zorunlu bir sürgünlüktür yaşanan. Demiralp sürgünlüğün tanımını yaparken yoğunlaştığı konu kişinin ceza alışıdır, bunun için de "sürgünün uzaklaştır(ıl)ması bir bakıma cezalandır(ıl)ma anlamındadır" (Demiralp, 163-164) der. Bu tanıma dayanarak, nasyonal sosyalistlere göre burada alınmış olan cezanın suçu 'Yahudi olmak'tır. Böylelikle ötekileştirilmiş olanı "[...] etkisiz hale getirmek. Ait olduğu yerden, kendini kendi olarak duyumsadığı, sesini duyurmak istediği yerden dışlamak" (Demiralp, 164) asıl hedef olmuştur. Sürgünlüğün tanıklığını yapan, Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Dayanışma Derneği'nin kurulmasına önayak olan ve burada etkin görevlerle birçok biliminsanın Almanya dışına çıkmasını sağlayan, baş aktörlerden biri Philipp Schwartz dönemi şöyle özetler:

Çok kurcalanan yer kanar. Hayal değil, vukuat adamlarına ihtiyaç var. Çok fazla kültür, çok fazla bilim, çok fazla gereksiz insan. Nietzsche'nin yukarıdaki satırları ile, cahil baş tacı edildi, birçok eğitilmiş yüksek mevki sahibi bilim adamı ve sanatçı cezalandırılmamak için cahili ve örümcek kafalıyı oynamayı seçti. Olası bir paniğe karşı harekete geçmeli ve organize olmalıydık. (Schwartz, 2003: s.38)

Böylesi bir düşünceyle işe koyulan Schwartz "Mülteci profesörlerin İstanbul'a gidebilmesi için Yardım Cemiyeti'ne maddi olanak sağladı" (Widmann, 2000: 89). Yıllar sonra yaşadıklarını kaleme alan Schwartz'ın raporunda Alman

biliminsanlarının
Üniversitesi öğre

Yahudi olan
büyük üniv
yarattığı ese
etin mahv
binasının ye
62)

Kendi ülkelerinde
yeni bir yaşama
yılları arasında
kaçışı"⁴ diye adla
ülkelerindeki poli
Bu çalışmada ise
roman katmanlar
üzerinde yoğunla
kadın, bir Yahud
yaşayan Hanna'n
Ardından da bu k
"varış" olarak gö
bilimsel buluşma
sorunların romand
Hanna'nın öyküs
gelmediğini anlad
yolculuk insandır.
(SÜ. S.15) olarak
sürgün yeridir. A
yerde sürgündür.
olan kişilerin bu
(Todorov, 1985: 2
işini halletmek için
kalmış bir vedayı t

⁴ Helge Peukert. 1972 yılı
raporu *Kader Birliği* adıyla
Hitler döneminde Türk
1982 yılında Türkçeye ç
olarak kaleme aldığı kiti
gelen bilim adamlarını "N
gibi kentlerde yoğunlukl
çalışmaları yaptıklarını sa

Biliminsanlarının birbirine benzer öyküleri yer alır. Sözelimi Frankfurt Üniversitesi öğretim üyelerinden Kurt Riezler'in öyküsü bunlardan biri:

Yahudi olan genç Riezler Frankfurt Üniversitesi'ni dünyadaki en iyi ve en büyük üniversitelerden biri yapmıştı.(...) Savaşı yaşamıştı. Öyle ki, yarattığı eserin nasıl önce ruhunun sonra kemiklerinin ve en sonunda da etinin mahvedildiğini görmüştü. Fakat en azından sevgili üniversitesinin binasının yeniden düzenlenmesine tanıklık edebilmişti. (Schwartz, 2003: 62)

Kendi ülkelerinde daha fazla barınamayan bu biliminsanları İstanbul'a doğru yeni bir yaşama başlamak üzere yola çıktılar. Helge Peukert³'in 1933–1953 yılları arasında akademisyenler, politikacılar ve sanatçıların "Boğaziçi'ne kaçıışı"⁴ diye adlandırdığı bu göçünü ve yeni bir rejime geçmekte olan bu yeni ülkelerindeki politik, toplumsal, etik sorunları öyküler Altınar romanında.

Bu çalışmada ise, romanın ana izlediği olan kaçış'ın irdelenmesinin yanı sıra roman katmanlarının arasına gizlenen sürgünlüğün ve üniversite sorunsalları üzerinde yoğunlaşılacaktır. Öncelikle romandaki bir sürgünün, sürgünlüğü bir kadın, bir Yahudi, bir Alman ve yersizyurtsuz biri olarak farklı boyutlarıyla yaşayan Hanna'nın konumunun öyküleme nasıl ele alındığı irdelenecektir. Ardından da bu kaçış'ın aslında bir başka ülke için, yani Türkiye açısından, bir "varış" olarak görülebileceği ve bu varışla birlikte gerçekleşen yeni kültürel, bilimsel buluşmanın üniversitelere getirdiği yeniliklerin yanı sıra, kimi örtük sorunların romanda nasıl su yüzüne çıkarıldığı araştırılacaktır.

Hanna'nın öyküsü Simplon Ekspresi'yle 1951 yılında Türkiye'ye ilk kez gelmediğini anladığımız yolculuğuyla başlar. Hanna sürgünlükler nedeniyle bir yolculuk insandır, dahası kendi deyişiyle "bir seyyah gibi değil bir çifte sürgün" (SÜ, S.15) olarak sürdürür hayatını. Türkiye, İsviçre, Almanya her ülke bir sürgün yeridir. Artık aidiyetini duyumsayabileceği bir ülke kalmamıştır. Her yerde sürgündür. Todorov vatanını böylesine bir yenisini bulamadan yitirmiş olan kişilerin buldukları toplumdan iki kez dışlandıklarına işaret eder (Todorov, 1985: 294). Nedir Türkiye'ye bir kez daha çeken Hanna'yı, resmi bir işi halletmek için mi gelmiştir yoksa yarım kalan bir aşkı yaşamak ya da yarım kalmış bir vedayı tamamlamak için mi?

³ Helge Peukert, 1972 yılında Kopenhag'da düzenlenen bir sempozyumda Philip Schwartz'ın sunmuş olduğu raporu *Kader Birliği* adıyla kitaplaştırdı.

⁴ Hitler döneminde Türkiye'ye gelmiş bilim adamları arasında yer alan Fritz Neumark, 1979 yılında (Kitap 1982 yılında Türkçeye çevrilmiştir) otobiyografik anılarını, gözlemlerini ve değerlendirmelerini Almanca olarak kaleme aldığı kitabına da benzer bir ad verir *Boğaziçi'ne Sığınanlar*. Sözkonusu dönemde Türkiye'ye gelen bilim adamlarını "Nazi Almanyası" mültecileri olarak adlandıran Neumark, genelde İstanbul ve Ankara gibi kentlerde yoğunluklu olarak çalıştıklarını ve bu bilim adamlarının sonraki nesilleri etkileyecek kalıcı çalışmalar yaptıklarını savunur.

Hanna ilk kez İstanbul'a tüm diğer biliminsalarıyla ve kocası Hermann'la birlikte gelir. Ari ırkından olan Hermann'ı çocukluğundan beri tanır. Aralarındaki güçlü dostluk ilişkisi Hermann'ın Yahudi olan karısı için 'vatan'ı terk etmesine yol açmıştır. Hermann'ın işi hazırdır gittiği yerde, üniversitede Profesör Goldhagen'in yardımcısı olarak çalışacaktır. Profesör Goldhagen, Almanya saflarında savaşa gönüllü olarak katılmış, dahası dönüşünde liyakat nişanı almış (SÜ. S.130) bir mikrobiyoloji hocasıdır. Hanna ise bilimsel çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır; ara sıra çello dersleri vererek gündelik yaşamını sürdürür, onun dışında yapacak çok işi de yoktur. Sürgünlük, işsizliği, yabancılığı, yalnızlığı ve tekinsizliği de beraberinde getirir. İstanbul'da, Berlin'deki anne babasının evindeki odasında bulunan dantel perdeye benzeyen bir perde alır kendisine, ancak bu perde onun kendisini vatanındaymış gibi hissetmesine yetecek midir? Elinde "İstanbul Şehir Rehberi" (SÜ. S.53) bir başına keşfetmeye çıkar kenti ve kendini. Kentin sesi, sokakları, kadın erkek ilişkileri hep yabancısıdır ona. Gerçi "Birçok sürgünün İstanbul'a geldiğini bilmek sürgünlüğü azaltıyordu" (SÜ: s.54), çünkü yüz elli kişi gelmişti İstanbul'a. Ama yine de tedirginlik veren bir yalnızlık duygusu üretir yabancılığı. Daha çok erkeklerin sokaklarda gezdiği bu kentte, nargile içen adamları görürken sadece yapılan eylemin değil, eylemlere verilen adların da dili bu anlamda zenginleştirdiğini düşünür. "'Keyif yapmak' denen o eylem 'kendi tadına varmak' diye mi çevrilmeliydi" eylemlerin salt dile yansımaları değildir ona yabancı olan, eylemlerin kadın ve erkeklere göre de belirlenmiş olması Hanna'yı yadırgatır: "'Ama ya kadınlar' diye sordu kendine. Onlar kendi tatlarına varırken görünmüyorlardı etrafta" (SÜ: s.62). İlk kez yeğeni Adnan'a ders vermek için Nejat Zeki'nin konağına gittiğinde yanlış kapıdan girer: "Kadınlar kısmına bahçeden geçerek yan kapıdan giriliyordu ama erkeklerinki sokağa ve herkese açılan büyük kapıydı" (SÜ. S.63). Burjuva ailelerin evlerini giriş kapıları da kadın ve erkeklere göre ayrılmış olması Hanna'ya farklı gelen bir başka gündelik yaşam ayrıntısıdır. Buna benzer yabancılıklarla karşılaşır. Bu yeni karşılaştığı kültürde, dilde, yaşanan mekânlarda bile kendisini açıkça belli eden farklılıkla kadının nasıl konumlandırıldığını anlamaya çalışır. Gerçi Hanna'nın İstanbul'a geldikten sonra işsiz kalmasının nedenin kaynağı aynı değil midir? Tüm bunların gölgesinde yaşadığı yeni kentte Hanna sıkça nereye ait olduğunu sorgulayıp bu yeni yaşam alanındaki tekinsiz ortamda güven duygusu arar. Kocası Hermann ise daha çok kendi yabancılığını bir başına yaşar. Bir yandan üniversitedeki işler, bir yandan İstanbul'daki farklı kültürel yapı öte yandan da Nazilerin ona ülkesine dönmesi için yaptığı baskılar, yaşamakta olduğu bu yeni hayata ayak uydurmasını güçleştirir. Üstelik bir de

alışkanlıklarına
İstanbul'daki ka
alışkanlıklarına
yemek listesi,
oturmaya yeğlem
harcamayı, da
ülkedeki sürgün
"Hermann sürgü
kaybetmişti." (S
kapanmış ve yaş
Said'in sözünü
"Muazzam bir ya
ürürlü islah, kültü
narsist bir mazoş
Hermann, Otto K
içinde ne arıyor
evlenmişsiniz. Ya
gibi sözlerle de
Hermann İstanbul
Hermann İstanbul
yabancı olma dur
Hanna'yla paylaş
eleştirilerini artır
Otto Kraus ülkesi
son derece bağlı
aldırur.
Hanna ise dili, k
çevresine uyum s
yabancı olarak k
Hanna ne de ol
hayatların sürüp gi
kentteki yabancılı
yabancılık, tekinsi
arasına giren mesaf
sevecenlik sunan N
bir lokantada, Ru
coğrafyanın sürgün
bulunan herkesin as

alışkanlıklarına kayıtsız şartsız bağlı olduğu düşünüldüğünde, Hermann'ın İstanbul'daki kendi gündelik yaşamını değiştiremediği, dahası özellikle de alışkanlıklarına sadık kaldığı görülür. Şnitzel ve patates salatası olarak daralttığı yemek listesi, İstanbul'da azınlıkların ve Levantenlerin oturduğu Bebek'te oturmayı yeğlemesi, yaşadığı kenti ve insanlarını tanımak için herhangi bir çaba harcamayışı, dahası İstanbul'dan nefret edişinden (SÜ. s. 118), geldiği bu ülkedeki sürgünlük durumunu bir türlü benimseyemediği kolayca anlaşılır. "Hermann sürgünlüğü olması gerekenden fazla ciddiye almış, mizah duygusunu kaybetmişti." (SÜ. S.109) Kendisini herkesten uzaklaştırarak gittikçe içine kapanmış ve yaşadığı 'yabancılık' duygusunu salt kendine özgü hale getirmiştir. Said'in sözünü ettiği durumdan başkası değildir burada söz konusu olan: "Muazzam bir yalıtılmışlık ve yerinden edilmişlik söz konusudur ki bu olgu her türlü ıslah, kültürel uyum sağlama ve topluluk oluşturma çabasına direnen narsist bir mazoşizm yaratır" (Said, 2000: 39).

Hermann, Otto Kraus adında bir Nazi tarafından izlenir. "Bu göçmen güruhu içinde ne arıyorsunuz? (...) Bir yanlış yapmış, aşağı ırktan bir kadınla evlenmişsiniz. Yanlışınızı düzeltin. Boşanın gitsin. Dönmün ülkenize" (SÜ. S.81) gibi sözlerle de sıkça baskı altında tutulur, muhbirlik yapması istenir, dahası Hermann İstanbul'da ve evli kaldığından baskılar gittikçe tehdide dönüşür. Hermann İstanbul'u da sürgünlüğü de sevmez ama Hanna için katlanmıştır bu yabancı olma durumuna. Buna karşın ne yabancılığını ne de Nazi tehditlerini Hanna'yla paylaşamaz. Her geçen gün yaşadığı topluma, kurumlara ve çevreye eleştirilerini artırmakla birlikte Almanya'ya dönmeyi de aklından geçirmez. Otto Kraus ülkesine dönmekte direnen ilkelerine, alışkanlıklarına ve görevine son derece bağlı olan bu bilim adamını yola getiremeyeceğini anlayınca onu öldürür.

Hanna ise dili, kültürü ve insanları kendisine yabancı olan bu coğrafyada çevresine uyum sağlamayı daha çabuk başarır. Ama yine de "sürgünde bir yabancı olarak kalmanın acısını yaşayanlardan" dır (Kuruyazıcı, 2000:89) Hanna ne de olsa. "Sürgün olmak, yaşadığımız şehrin evlerinde hangi hayatların sürüp gittiğini tahmin edememektir" (SÜ. S.71) diyen Hanna yaşadığı kentteki yabancılığını kolay kolay unutamaz. Sürgünlüğün neden olduğu yabancılık, tekinsizlik duygusuyla Hanna'nın Hermann'la, henüz yaşyorken, arasına giren mesafe bir süre sonra hemen yanıtbaşında olan ve kendisine güven, sevecenlik sunan Nejat Zeki'yle yollarını kesiştirir. İlk kez Yeniköy'de gittikleri bir lokantada, Rum lokanta sahibi Hristo'nun çalıp söylediği başka bir coğrafyanın sürgünlerinin müziği, hüznü bir rebetiko ile masanın çevresinde bulunan herkesin aslında farklı biçimlerde sürgünlüğünü yaşadığını görürüz. Bu

durum Hanna'nın İstanbul'daki yersizyurtsuzluğunun yerini bir süreliğine de olsa aidiyetini tanımlayabildiği bir konuma dönüşmesini sağlar. Sürgünlük onları, o şarkıda, o zamanda ve masada birleştiren ortak duygudur çünkü:

Aslında Hristo, Agapia, Nejat Zeki, orta yaşlı çift, öbür masadaki iki arkadaş, iskele yolcuları, martılar, tombul vapurlar, denizden geçen gümüşü balık sürüleri suç ortaklığı içinde Hanna'ya, bir sürgünün en çok ihtiyacı olan sükûnet, huzur, keyif, sevecenlik, aidiyet, mutluluk, güven duygularından örülü bir hayatıyet tuzağı hazırlıyordu (SÜ. S.113).

Boğaz'daki bu yemeğin ardından Nejat Zeki ile Hanna arasında tutkulu bir aşk yaşanır. Birçok kişinin tanığı olduğu ancak sır olarak saklanan bu aşkın tüm ketumluklara karşın, kısa sürede ortaya çıkması da bir rastlantı değildir. Okurun önceleri salt Naziler tarafından düzenlenmiş olduğunu düşündüğü bir oyundur. Hanna ve Nejat Zeki'nin fotoğrafları gazeteye verilir ve ardından Hermann öldürülür. Artık İstanbul'da kalamayan Hanna bir kez daha sürgünlüğünü anımsamak zorunda kalarak İsviçre'ye gider. Çellosunu Goldhagen'a teslim ederek bir başına yeniden, ardında Nejat Zeki'yi bırakarak bir başka sürgünlüğe doğru yola koyulur. Ancak bu kez salt bir 'yer'den değil, 'biri'nden de sürgündür artık.

Romanda Almanya'nın yanı sıra Türkiye'deki, sonuçları günümüze değin ulaşan politik oyunlar, toplumsal çelişkiler ve yaratılan kaotik durumlar eleştirilerek, her iki ülkenin içinde bulunduğu dönemler sorgulanır. Osmanlı geleneğinin ağırlığını üzerinde taşıyan Darülfünun'un yerine, henüz taşları yerine oturtulmaya çalışılan genç Cumhuriyet Üniversitesi'nin kuruluş sıkıntıları dilselleştirilir. Köhneleşmiş bir kurumu ikame edecek, bilimselliğin ön planda tutulduğu farklı bir zihniyete sahip yeni bir üniversite modeli nasıl ve kimlerle kurulmalıydı, sorusunu gündeme getirir anlatıcı. Bunun uzantısı olarak da Batılı biliminsanı imgesini yücelterek, mutlak doğrunun kaynağı kurtarıcı kişiler diye aktarmaz. Batılılar farklı yüzleriyle yer alırlar romanda. Bilimselliğin insanlığın varlığını sürdürebilmesi, gelişimi için kullanan, "Aydınlanma ölçütleri"yle (SÜ. S.43) ve "yeni pozitivizm"i (SÜ.s.44) kendine yöntem seçen biliminsalarının yanı sıra politik nedenlerle Nazi yanlısı "Christiansen adlı tarımbilimci"ler (SU.s.101) de üniversitelerdeki kadrolara yerleştirilir. Gelen tüm profesörler mükemmel olma özelliği de taşımazlar. Sözelimi Yahudi kökenli olan Profesör Goldhagen bilimadamı, hoca olarak başarılı olduğu kadar kısa sürede yaşadığı topluma uyum sağladığı gibi dili öğrenerek kitabını Türkçe olarak yayımlar. "Şimdi buradayım ve ikinci vatanımda hemen çoğalacağım. Öğrencilerim şeklinde" (SÜ.s.76) sözleriyle Goldhagen bilimsel çalışmalarını ve yetiştirdiği öğrencilerin kendi yaşamının varoluş nedeni olduğunu dile

getirirken Hermann, hapsederek gündelik h Bir başka Alman tipi yaşıyorken bile "öte Nazilerdir. Böylesi bir çello dersleriyle beri çalışmasıyla ayakta değerlendirdiğimizde Hanna gibi etnik köke zorunda kalan kişil dönüştürmeleri, gittik kolaylaştırır? Üniversitenin yeniden Türkiye'deki öğretim e yanda Osmanlı'nın gele grup öte yanda genç C ülkeyi bilim yoluyla g öykülemenin karşılığın eğitim görmüş, aydın üniversitede sürdürdüğü ilişkilerindeki yaklaşım kurulacak olan üniver modern bir topluma ge "[...] Yalnızca çağdaş t afaklar açan düşünsel yayılması" (SÜ. S.96) g bulunduğu toplumun ka konumuyla Türkiye'nin gösteren her iki toplumu

[...] Altı yüzyıl bo düşünmeyi, bilimi istiyoruz. Üstüne fa çalışmak yerine, d Sizler ve bizler bu y

Döneme ilişkin toplums roman kişilerinin ağızda Sözelimi Batılı bir aydı anı, mantığın, sistem

getirirken Hermann, kendisini üniversitenin sunduğu olanakların sınırlarına hapsederek gündelik hayatını ıskalayan bir bilim adamı olarak çıkar karşımıza. Bir başka Alman tiplemesiyse Otto Kraus gibi, Almanya sınırları dışında yaşıyorken bile "ötekileştirdiği" kişinin yaşamasına tahammül edemeyen Nazilerdir. Böylesi bir tiplmeler tablosu içinde Hanna'yı da bir yandan verdiği çello dersleriyle beri yandan yaşadığı kenti ve insanlarını tanımaya, anlamaya çalışmasıyla ayakta durmaya çalışan bir roman kişisi olarak değerlendirdiğimizde aklımızda şöyle bir soru beliriverir: Goldhagen ya da Hanna gibi etnik köken ya da farklı bir nedenle hep sürgünlüğe hazır olmak zorunda kalan kişilerin yabancılığı gündelik yaşamın bir parçasına dönüştürmeleri, gittikleri farklı coğrafyalarda uyum sağlamalarını daha da mı kolaylaştırır?

Üniversitenin yeniden kimlerle kurulacağı sorusuna geri döndüğümüzde, bu kez Türkiye'deki öğretim elemanlarına anlatıcının yakın bakışıyla karşılaşırız. Bir yanda Osmanlı'nın gelenekçi yaklaşımını korumaya çalışan tutucu, muhalif bir grup öte yanda genç Cumhuriyetin savunucularından olan ve "[...] önceliğin ülkeyi bilim yoluyla güçlendirmek olduğunu" (SU. S.45) düşünen ilerici kişiler öykülemenin karşıtlığını oluşturur. Romanın başkışisi Nejat Zeki Almanya'da eğitim görmüş, aydın bir ailenin çocuğudur. İdealleri olan bir gençtir. Gerek üniversitede sürdürdüğü bilimsel çalışmaları gerekse öğrencileriyle olan ilişkilerindeki yaklaşımı yenilikçi ve yol açıcı nitelik taşır. Batı ölçülerinde kurulacak olan üniversitenin özlemiyle yaşar, dahası "ümme kültüründen modern bir topluma geçiş ütopyamız gerçekleşme yoluna girdi bile" der ve "[...] Yalnızca çağdaş uygarlık seviyesine gelmekle yetinmeyip, insanlığa yeni ufuklar açan düşünsel akımların bundan böyle İstanbul'dan çıkıp dünyaya yayılması" (SÜ. S.96) gibi geleceğe yönelik hedefler belirler kendisine. İçinde bulunduğu toplumun karmaşasını her fırsatta eleştirerek, Almanya'nın tarihsel konumuyla Türkiye'ninkini karşılaştırarak yaşadıkları dönemde paralellikler gösteren her iki toplumun da kolektif belleğinin olmadığından söz eder:

[...] Altı yüzyıl boyunca bir ailenin hepimizi kendine kul yapmak için düşünmeyi, bilimi, gülmeyi, serpilmeyi bize yasaklayışını silmek istiyoruz. Üstüne fanus kapatılan bitkiler gibi toprak altında gelişmeye çalışmak yerine, dışa dönmek, toprak üstünde çiçek açmak istiyoruz. Sizler ve bizler bu yüzden geçmişsizlikte ortağız (SÜ. S.70).

Döneme ilişkin toplumsal eleştiriler salt Nejat Zeki'nin ağzından değil, farklı roman kişilerinin ağzından ya da onların düşünceleri anlatıcı tarafından aktarılır: Sözelimi Batılı bir aydın olan Hermann sürgünde yaşadığı ülkeyi "[...] en zor olanı, mantığın, sistemli düşünmenin topluma mal olmadığı, modernizm

sürecinden henüz geçmemiş bir ülkede yaşamaktı" (SÜ. S.73) diye değerlendirdiğini görürüz. Yine Hermann'ı şaşkırtan bir başka olay da, Haseki Hastanesinde bulaşıcı hastalığa yakalanmış hastaların aynı yatakta yatırılması üzerine ortaya çıkan tartışmalarda, Türk doktorlarının konuyu araştırıp çözümlenmektense, kendilerini durumdan kurtarabilmek için olayları inkâr edip kendilerini savunmalarıdır. Altınur çözüm üretmek yerine sadece sorunların çevresinde dolanıp dönen biliminsanlarının kendilerini, üniversitelerini ve ülkelerini geliştiremeyeceği eleştirisini Hermann'ın ağzından aktarılır. Burada genel anlamda üniversitelerde bilim dışı yaklaşımların, kişiselliğin ağır bastığı, bireysel çıkarların bilimsel çıkarların önüne geçtiği, insanlığı değil anı kurtarmanın neredeyse bir gelenek haline geldiği yazar tarafından eleştirilir.

Nejat Zeki'nin gelişiminde Goldhagen'in asistanlığını yapmış olmasının etkisi büyüktür. Goldhagen birlikte çalışacağı kişileri kendisi seçen ilkeli bir bilimadamıdır. Bölümün kurulma aşamasında kendisine önerilen Darülfünun'dan atılmış Şükrü Cenap Bey'in oğlu Tahsin'i geri çevirmiştir. Çünkü Osmanlıdan süregelen ahbab kayırma alışkanlığının üniversitenin bilimsel kimliğini zedeleyeceğini bilir. Ancak Hermann'ın ölümü ve Nejat Zeki-Hanna ilişkisinin basına sızmasının ardından daha fazla direnemez ve Tahsin bölüme girer. Anlatıcı Nejat Zeki ve Tahsin karşıtlığı üzerinden kurum olarak üniversitenin günümüze değin içinde sakladığı birçok sorunu su yüzüne çıkartır: Üniversitede öğretim üyesi olan kişilerin genellikle amacı ya Nejat Zeki gibi bilimsel çalışma yapıp öğrenci yetiştirme idealiyle çalışmak ya da Tahsin gibi tek amacı unvanı alıp yönetici olabilmektir. Tahsin bilimsel düşünme niteliğine sahip olmayan ve arkasında güçlü tanıdıkları bulunan biridir. Bölüme girer girmez Nejat Zeki'yle rekabet başlar, dahası onun kendisi tarafından uydurulan bir nedenle hakkında soruşturma açılmasına, sonunda da tutuklanmasına neden olur. Tahsin "Hiçbir şeyi derinlemesine öğrenmez ama unvan almaya yetecek kadar çalışırdı." (SÜ.s.162) Bunun yanı sıra kendine ait fikirleri olmayan, oradan buradan duyduklarını kendi fikirleriyymiş gibi başkalarını etkilemek üzere kullanan çıkarıcı, kurnaz ve ikiyüzlü bir akademisyen tipidir.

Goldhagen Amerika'ya gitmeye karar verdikten sonra kendisi için yapılan bir toplantıdaki konuşmasında üniversitenin bazı sorunlarının altını çizer: Kadroların dağıtılması sırasında tanıdıkların bilimsel anlamda iyi elemanlara yeğlenmesi; bilimin üretilmesi yerine daha çok bir tüketim nesnesine dönüştürülmesi tehlikesi ve sanki daha önceden sezmişçesine, üniversitedeki intihal olaylarının gelişime ket vuracağıdır. Nitekim Goldhagen'in gidişinden bir süre sonra, Tahsin onun kitabına kendi adını yazarak yeniden yayımlar. Nejat

Zeki bu duruma dosyası sümen altı yummak, günümü büyük etkenlerden aktarılmaz. Kendi intihal yaratıcılığı aşamasında verilmiş en büyük sorunla yerine yönetici olur. Kendisini Goldhagen Nejat Zeki'yi orijinal yöntemler bulmuş vermiş, Hermann'ı engellemiştir. Bir yer edinen Tahsin, gündelik hayatını engelleyerek yaşamının hayatını sonlandıran kutuplu bir yapıya içine sızmış olduğu yapan kişileri böyle Nejat Zeki, Goldhagen ümidini enikonu keşiften evlenir. Ancak Harun artık kaçamayacağı (SÜ.s.173). Hanna tersine dönmüştür. Zeki'nin yıllar önce değildir: "Yanlış zihinler için gerçek aş

Zeki bu duruma çok öfkelenerek hakkında soruşturma açılmasını istese de, dosyası sümen altı edilir. Bu dosyayı sümen altı etmek, Tahsin'in intihaline göz yummak, günümüze değin cezasız bırakılmış bir suçun sürekliliğini sağlayan en büyük etkenlerden biri olarak karşımıza çıkar romanda. Çünkü "Bilgi intihalle aktarılmaz. Kendini intihal üzerine kuran bir üniversite intihar eder. Çünkü intihal yaratıcılığı öldürür" (SÜ. s.179). Altınar'ın işaret ettiği ve kuruluş aşamasında verilmiş olan ödünlerin uzantıları, günümüz üniversitelerinin hâlâ en büyük sorunları arasında yer almaz mı? Bilimadamı kimliğinin gelişmesi yerine yönetici olma sevdasındaki Tahsin'in oyunları bu kadarla da bitmez. Kendisini Goldhagen'in kürsüsünde konumlamasının ardından entrikalarla Nejat Zeki'yi oradan uzaklaştırmanın birçok yolunu aramış ve kendince yöntemler bulmuştur. Otto Kraus'a Nejat Zeki-Hanna ilişkisinin resimlerini vermiş, Hermann'ın ölümüne yol açtığı gibi onların aşkının yaşanmasını da engellemiştir. Bir başka deyişle babasının adını kullanarak üniversitede kendine yer edinen Tahsin, bulunduğu bölümün başkanı olmak uğruna, Nejat Zeki'nin gündelik hayatını, akademik konumunu, özel hayatını elinden geldiğince engelleyerek yaşam alanını sınırlandırmayı, dahası romanda geçen Naziler gibi onun hayatını sonlandırmayı bile göze almıştır. Yazar bu aşamada, böylesi çift kutuplu bir yapılanmanın günümüze değin üniversitenin kurumsal yapısının içine sızmış olduğunu ve yönetici olma sevdalıları olanların bilimsel çalışma yapan kişileri böylesi oyunlarla engellediğini de eleştirir.

Nejat Zeki, Goldhagen'in Amerika'ya gitmesiyle Hanna'nın geri dönüşünden ümidini enikonu keser. Umudunu yitirdiği an birlikte çalıştığı asistan Süheyla'la evlenir. Ancak Hanna'ya olan aşkı, tutkusu bitmeyen Nejat Zeki için, bu evlilik artık kaçamayacağı, heyecanını tamamen yitirdiği bir "Tutkusuzluk kapanı"dır. (SÜ.s.173). Hanna yıllar sonra Türkiye'ye yine gelir. Ancak bu kez her şey tersine dönmüştür. Şimdi evli olan Nejat Zeki'dir. Aynı kalan sevdaları ve Nejat Zeki'nin yıllar önce ilişkinin başında dile getirdiği bir cümleden başka bir şey değildir: "Yanlış zaman, yanlış yer ama doğru insanlar" (SÜ.s.123). Belki de onlar için gerçek aşkın yaşanmasının koşullarıdır bunlar...

* * *

*Sürgün, asla memnun, uysal
ya da güvenli olmama
durumudur.*

Edward Said (Kış Ruhü)

Bir başka kadının vatanından oluşunun öyküsü Emine Sevgi Özdamar'ın *Seltsame Sterne starren zur Erde* romanında anlatılır. Bu kez Dehen Altner'in romanında vatanına geri dönmek üzere sürgüne gitmek zorunda bırakılan anlatı kişisinden daha farklı olarak, ailesini, eşini, evini ve arkadaşlarını geride bırakarak Berlin'e gönüllü olarak giden bir kadının yaşam öyküsünden bir kesitle karşılaşırız. Gurbette yaşamayı, kendi hedeflerini gerçekleştiremediği kendi vatanında kalmaya yeğler anlatıcı. İstanbul'da yaşayan bir tiyatro oyuncusunun oynadığı tiyatronun kapanması ve ülkesindeki politik olaylar sonucunda böylesi gönüllü bir sürgünlüğü seçtiği anlaşılır. 70'li yıllardaki askeri darbenin ardından işsiz kalan, arkadaşları politik görüşleri nedeniyle teker teker tutuklanan ve yaşadığı kentin artık nefes alınamaz bir mekân dönüştüğünü düşünen öykü kişisi bu kentten gitmeyi seçer. Anlatıcı kocasını, ninesini ve *kardeşlerini* geride bırakarak Berlin'e gider. Sevdalar geride kalır. Tıpkı Hanna'nın ikinci kez İstanbul'a gelip de Nejat Zeki'ye veda ederek gittiği gibi. İçinde bulunduğu koşullar onun yaşam alanını her geçen gün biraz daha daralttığından Brecht'in tiyatrosunda, Berliner Ensemble'da sahneye çıkmak hayaliyle Almanya'ya gider.

Ben anlatıcısının ağzından öykülenen roman iki bölümden oluşur. Biçimsel olarak akıldığında otobiyografik roman özellikleri taşıyan ilk bölümde İstanbul'daki yaşam biçimine, kişisel sürgünlüğü yeğleyişinin nedenlerine ve Berlin'e doğru başlayan yaşam yolculuğuna ağırlık verir. İkinci bölümde Özdamar, romanının biçimsel yapısını tamamen bir günceye dönüştürür. İki ayrı roman türünü aynı kitapta tıpkı iki farklı kültürel yapıyı buluşturduğu gibi yan yana getirir. İkinci bölümde daha çok Volksbühne ve Doğu Almanya'daki hayatını günü gününe arşivlemek isteyen bir sürgünün notları yer alır. Volksbühne'de oynanan oyunlardan bölümlere ve kimi sahnelerin çizimlerine de rastlarız. Romanın adında da sürgünlüğün izlerinin bir başka şairin/yazarın Elke Lasker-Schüler'in dizelerinin yansımaları buluruz:

*Seltsame Sterne starren zur Erde,
Eisenfarbene mit Sehnsuchtsschweiften
Mit brennenden Armen die Liebe suchen...*

Berlinli bir yazar olmasının yanı sıra Lasker-Schüler'in uzun süre Naziler tarafından izlenmişliği, bugün mezarı İsrail'de bulunan bir Yahudi oluşu ve yaşamı boyunca yersizyurtsuzluğunu yazınsal düzlemde anlamlandırma çabası göz önüne alındığında Lasker-Schüler ile Özdamar'ın aynı metinde buluşmasının elbette bir tesadüf olmadığı anlaşılır.

Berlin anlatıcısının da uzun yıllar yaşamayı ve tiyatrodan oynamayı arzu ettiği yerdir. Romanda henüz duvarın ikiye böldüğü bir kenttir Berlin. Doğu ve Batı

arasındaki 'git-gel zamanlar fabrika paylaşımıyla kullanılabilecek Fabrikadan bözme Sözelimi hafta s... henden, tek ayağı... kahr. Ancak buras... tüm hedefi Doğu... birlikte çalışmakt... Bresson'la tanışır... sahnelerin tek tek... ve çalışır. Prodül... gelişmeler onun he... geçmiştir. Gelgele... ulaşmıştır, ama içi... ninesine, boşandıgı... hiç tükenmez. Romanın ilk bölüm... yaşananlarla, Berli... kurulan yeni bir... yeniden inşa edile... belünmüşlüğüne be... nefes aldığı dünya... izlemleriyle anlam... farklı bir yaşam... yaklaşmazlar roman... aynı kadının beden... diğerinden daha bas... bu alan paradoksal... bu kadın gurbette ya... ve özlemlerinin hüzi... görüntüleriyle bellek... aynı 'slayt'ın aynı pe... yansır. Mekânların k... aynı imgede kesiş... bugününü oluşturan... tamamlayan görüntü... yaşananlar İstanbul'

arasındaki 'git-gel'lerde kurar hayatını anlatıcı. Bir süreliğine, Batı Berlin'de bir zamanlar fabrika olarak kullanılan, sonralarıysa atölye ve birkaç kişinin ortak paylaşımıyla kullanabileceği bir barınma mekânına dönüştürülen bir binada kalır. Fabrikadan bözme bu odalarda yaşam koşulları çok da uygun değildir aslında. Sözgelimi hafta sonları ya da Noel tatillerinde kaloriferler yanmaz, iki üç kişi birden, tek ayağı olmayan bir banyo küvetini aynı anda kullanmak durumunda kalır. Ancak burası anlatıcıya göre geçici bir mekân diye algılanır, çünkü onun tüm hedefi Doğu Almanya'daki Berliner Ensemble'da Benno Bresson'la birlikte çalışmaktır. Uzun bir uğraşın ardından bir arkadaşası aracılığıyla Bresson'la tanışır. Volksbühne'deki tüm provaları ve oyunları izler, izlediği tüm sahnelerin tek tek eskizlerini çizer. Fritz Morquardt ve Heiner Müller'le tanışır ve çalışır. Prodüksiyon ve rejî asistanlığı ve oyunculuk yapar. Tüm bu gelişmeler onun henüz İstanbul'dayken hayal ettiği yaşam biçiminin de ötesine geçmiştir. Gelgelelim yine de bir şeyler eksiktir anlatıcı için. Hayallerine ulaşmıştır, ama içindeki özlem her geçen gün biraz daha çoğalır. İstanbul'a, ninesine, boşandığı kocasına ve kardeşlerine olan özlemi ve bu özlemin hüznü hiç tükenmez.

Romanın ilk bölümünde ben anlatıcının anılarıyla başlar. Geçmişte, İstanbul'da yaşananlarla, Berlin'in Doğu-Batı bölünmüşlüğü arasındaki gidiş gelişlerde kurulan yeni bir hayatın görüntüleri. Parçalanmışlıklar, bölünmüşlüklerle yeniden inşa edilen, yeni bir hayat: Anlatıcı yaşadığı kentteki doğu ve batı bölünmüşlüğüne benzer bir bölünmüşlük yaşar Berlin-İstanbul arası. Üzerinde nefes aldığı dünya ikiye yarılmıştır sanki. Bir yarısı hayalleri öte yarısı özlemleriyle anlam kazanır. Her bir yarı farklı bir ülkeye, farklı bir kültüre, farklı bir yaşam biçimine ve dile sahiptir. Bu yarılar birbirlerine hiç yaklaşmazlar romanda, dahası her geçen gün birbirlerinden biraz daha koparak, aynı kadının bedeninde varlıklarını sürdürmekten de geri kalmazlar. Hiç biri diğerinden daha baskın değildir. Her iki yarının da kapladığı bir alan vardır ve bu alan paradoksal gibi görünse de anlatıcının varlık alanıdır. Çünkü tiyatrocunun bu kadın gurbette yaşamaya ta en baştan hazırmışçasına yeni kentinde, hayalleri ve özlemlerinin hüznüyle gündelik yaşamını yeniden kurar. İki ayrı coğrafyanın görüntüleriyle bellekte kalan anlamlar aynı yazınsal düzlemde buluşur. Tıpkı iki ayrı 'slayt'ın aynı perdeye yansıtılması gibi, iki ayrı mekânın görüntüleri metine yansır. Mekânların böylesi soyut düzlemde yan yana getirilmiş olması, onları aynı imgede kesiştirme çabasıdır. Bir başka deyişle anlatıcının dününü, bugününü oluşturan anların ve anıların bir kadının bireysel kimliğini tamamlayan görüntüler olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü Berlin'de yaşananlar İstanbul'da yaşanmış olan anılarla anlam kazanır: Sözgelimi,

Volksbühne'nin saunasında otururken oyuncuların biri çikolatayla elma getirir. Bu anlatıcıya kadınların Türk hamamlarına karpuz getirmesini çağırıştırır. Yine bir arkadaşıyla televizyonda bir Amerikan filmi izlerken çocukluğunda İstanbul'daki sinemalarda üç filmi birden 25 kuruşa izlediği anlar gelir aklına. Berlin'deki odasında saatin tiktakları, kuş cıvıltıları, motorlar, arabalar, tramvay ve çocuk seslerinden oluşan kentin seslerini dinlerken, hemen ardından İstanbul'dan seslerle tamamlanır bu imge. Orada da su satıcıları, şeker satıcıları, kaldırımlardaki körlerin bastonları, aniden uçuşan güvercinlerin kanat sesleri, martı çığlıkları, vapur düdükları vb. seslerden oluşur kentin sessel tablosu. Her iki kente dair bir yorum yapılmaz, hiç biri daha iyi veya kötü değildir anımsanan özelliklerde. Ancak okurun yapacağı bir ses karşılaştırmasında, Berlin'deki seslerin daha çok teknoloji ürünü olan motorlar, makineler, aletler, İstanbul'daysa daha çok insan, hayvan gibi canlı varlıkların sesleri olduğunun ayırtına varmak olasıdır. Yağmurlu bir günde ağaçta ıslanan bir kuş görür Berlin'de ve "Onu kim kurutacak?" (SSE. S.213) sorusunu sorar. Kendi çocukluğunda çok benzer durumlarda, yani yağmur sonralarında ninesinin onu kuruladığını anımsar. Şimdi ne o çocuğu ne de kuşu kurulayacak hiç kimse kalmamıştır. Yoksa Berlin insan sesinden yoksun olduğu kadar, anlatıcı için insan sevgisinden ve sevecenliğinden yoksun olan kent midir? Peki ya İstanbul'da her şey hâlâ eskisi gibi midir, sevdalar değişmez bir formda mı kalmışlardır orada?

Tüm bu paralellikler bir hayatın ayrı yüzleri olmakla birlikte birbirini tamamlayan yarım kalmış bir imgenin iki ayrı yüzü gibidir. Her iki kültürün, dilin ve toplumsal düzenin kendisine kattığı olumlu ve olumsuz deneyim ve anılar vardır ve tüm bunlar onun yaratıcılığını besleyen kaynaklardır. Anlatıcının ikiye bölünmüşlüğü, bilinenin aksine, tüm olumsuzluklarına karşın onu çoğaltan bir durum olur. Belki de burada bölünmüşlük kavramı yerine farklı kültürlerle beslenen ve yazınsal yapıtlarını bunun ışığında üreten melezleşmiş bir anlatıcıdan söz etmek çok daha doğru olacaktır.

Her iki yarısını da sever, onlarla beslenir beslenmesine ama her iki yarısına da yeri geldiğinde eleştirel bakar. İstanbul'da sevgilerini ve tüm güzellikleri bırakarak Berlin'e giden anlatıcının hayallerindeki Berlin gerçekten de toplumsal, ekonomik ve politik anlamda ideal bir kent midir? Yazar 70'li yılların İstanbul'undaki politik karmaşada birçok arkadaşının öldüğünü, tutuklandığını ve işsiz kaldığını eleştirirken yine aynı yıllarda gitmiş olduğu kenti, Berlin'i de eleştirir. Yazarın bir metafora dönüştürdüğü kent Berlin, ilk bakışta tek bir kentmiş gibi görünse de ikiye bölünmüştür. Bu ikiye bölünmüşlük anlatıcının bölünmüşlüğüne de gönderme yapar. Doğuda ve Batıda

yaşam birbirinden almış oldukları ve sıkıldıkları nesnelere ve sade bir yaşama görüntüleri de farklı hüzünlü değildir. Motorlar, arabalar anlatıcıya Cinsellik Batıda çoğalırken daha sık kaynaqlanan kimi cinselliği, bir kitap, bir film, memurları tarafından toplumsal belleğin döneminin zulmü ve erkeklerini yitirmiş yarısını kullanmış Batıdaki kadınların yalnızlıklarını unuttuğu bireysel olarak anlatılmıyorsa, getirmeksizin kendilerini karşın, peşini bir hayatın izni alabilen önemli bir engeldir taşır. Volksbühne'de gelir. Çünkü Almanya'nın Biten oyunlarla bir hayatını kaplar, yetmiş kendisini kabukları yalnız, savunmasız, Gurbetlik öyküsü sınırlar bir yaşam biçimidir ardından Kopenhag ardından da Paris'e biraz daha hafifletir kadar sadıktır ona, Birkaç parça eşya yoktur. Tıpkı çello yeni hayata uyum

yaşam birbirinden çok farklıdır. Batıda tüketime özendirilen kişiler evlerine almış oldukları ve sonradan da artık işlerine yaramayan ya da kullanılmaktan sıkıldıkları nesnelere doldururken Doğuda daha az eşyalı evlerinde daha yalın ve sade bir yaşam sürdürürler. Kentin doğusuyla batısındaki insanların görüntüleri de farklıdır. Doğudaki kadınlar anlatıcıya göre batıdakiler gibi hüznü de değildir. Mağaza vitrinlerindeki eşyalar ise huzur vericidir. Trabant arabalar anlatıcıya pembe, mavi renkleriyle bebek giysileri gibi hoş görünür. Cinsellik Batıda çok daha kolay ve rahat yaşanırken, Doğuda insanlar cinselliği yaşarken daha seçicidirler. Doğuda yönetimin baskıcı yaklaşımından kaynaklanan kimi olumsuzluklar da vardır. Sözelimi arkadaşlarına herhangi bir şeyi, bir kitap, bir plak hediye etmek üzere getirdiğinde çoğu kez gümrük memurları tarafından el konmuştur. Berlin'in her iki yüzünde ortak bir anı ve toplumsal belleğin varlığından da söz etmek olasıdır. Her iki taraf da Nazi döneminin zulmü ve savaşın bıraktığı derin izlerle yaşamak zorundadır. Savaşta erkeklerini yitirmiş "savaştan dul çıkıp 35 yıl boyunca sadece yataklarının yarısını kullanmış dul" (SSE, s.17) kadınlarla doludur Berlin. Gelgelelim Batıdaki kadınların farkı, onların bir köpeğe sahip olmasıdır bu durum yalnızlıklarını unutmaları açısından onları daha şanslı kılar anlatıcıya göre.

Bireysel olarak anlatıcıya bakıldığında, her ne kadar da Berlin'de duvarı aklına getirmeksizin kendini dış dünyadan soyutlanmış bir hayat kurmuş olmasına karşın, peşini bir türlü bırakmayan bir vize sorunu vardır. Yabancı olarak oturma izni alabilmesi hayatını idame ettirebilmesi açısından her iki tarafta da önemli bir engeldir ve oturma izninin olmaması Almanya'dan atılması anlamını taşır. Volksbühne'de her biten oyunun ardından "Was mache ich dann?" sorusu gelir. Çünkü Almanya'da yaşayabilmek için bir mesleğinin olması zorunludur. Biten oyunlarla birlikte hep bir belirsizlik, dahası sınır dışı edilme korkuları hayatını kaplar, yeni bir oyunda görev alıncaya değin. İşte o zaman anlatıcı kendisini kabukları olmayan bir midyeye benzetir (SSE, S.173), tıpkı onun gibi yalnız, savunmasız, güçsüz ve çaresizdir.

Gurbetlik öyküsü salt Berlin'le sınırlı değildir aslında. Belki de sürgünlük artık bir yaşam biçimidir denebilir anlatı kişisi için. Bir bakarız aşık olduğu adamın ardından Kopenhag'a, bir bakarız Volksbühne'de artık çalışmayan Bresson'un ardından da Paris'e gider. Sanki kentten kente gezmek vatan özleminin acısını biraz daha hafifletir gibidir. Gelgelelim bu özlem ve onun hüznü kişinin gölgesi kadar sadıktır ona, peşinden hiç ayrılmaz.

Birkaç parça eşya dışında geçmişten yanında taşıdığı nesnelere ve alışkanlıkları yoktur. Tıpkı çellosunun dışında hiçbir şeyi olmayan Hanna gibi. Bunun için de yeni hayata uyum sağlamak daha da kolay olur. Brecht'in izini süren tiyatro

oyuncusu bir kadının kentin kendisinden çok, Volksbühne'deki çalışmalarında kendi sanatçı kimliğinin beslendiğini görmek olası. Politik koşullar çok uygun olmasa da kendine ait bir dil, bir anlatım biçimi bulmasında yol açıcı olur Berlin. Tiyatro aracılığıyla kendisine ve çevresine daha ayrıntılı ve net bakmayı öğrenir. Bu gözlemci kimliğiyle de sanattaki yolunu çizer. Scherer, Almanya'da yaşayan birçok yabancı yazardan farklı olarak Özdamar'ın klişeleri geride bırakarak, içinde bulunduğu bu yeni kültürde mevcudiyetini sürdürdüğüne işaret eder: "Klischiertes Migrantenleben weit hinter sich lassend, gibt Emine Sevgi Özdamar der neuen Kultur der Ortlosigkeit ein Zuhause" (Scherer, 2008:2). Scherer'in işaret ettiği bu mekânsızlığın kültüründe kendi aidiyetini bulma durumu, yazarın sanat yoluyla yeni bir dışavurum biçimine ulaşmasıyla da ilgilidir. Oysa İstanbul'da bildiği sözcükleri yaşadığı dönem gereği dışı vuramamaktan, dilediği kitapları özgürce okuyamamaktan ve onları tartışamamaktan neredeyse dilsizleşmiştir:

Man sagt z.B., dass man in der Fremde die Muttersprache verliert, wenn ein Land in eine Dunkelheit gerät, wenn z.B. die Bücher versteckt werden müssen oder die Wörter, dass man wegen Wörter ins Gefängnis muss." (Kroissenburger, 2008:4)

Üç ayrı mekâna bölünmüş anıları, deneyimleri, sevgileri, aşkları ve özlemleri onun yaratıcı kimliğinin netleşmesini sağlar. Bir başka deyişle Berlin'de Kopenhag, Paris gibi kentlere de uzanan gurbetlik mekânları anlatıcının bir kadın, bir sanatçı ve bir dünya vatandaşı olarak varlığını coğrafi bir yerde değil, tiyatronun ve yazının mekânsal düzleminde gerçekleştirmesine neden olur. Yersizyurtsuzluk onun yeni dilini kültürünü ve yurdunu yazınsal mekânda yeniden üretmesine olanak sağlar. Asıl katlanılası olmayan sanatın gurbetliğinde yaşamaktır.

Gerek *Sevgili Üniversite* gerekse *Seltsame Sterne starren zur Erde* adlı romanlarda, biri zorunlu diğeri gönüllü sürgünlüğünü yaşayan kadınların gittikleri yeni kentlerdeki yaşam biçimlerini tanımaya ve hızla ayak uydurarak hayatlarını idame ettirmeye çalıştıklarını görmek olası. Burada şu soruya sormadan geçemeyiz sanırım: Yersizyurtsuzlar gittikleri yeni ülkelere, farklı koşullara daha çabuk mu uyum sağlayabiliyor? Her iki anlatı kişinin de (birinin sürgünlüğünün zorunlu diğerininse kişisel bir seçime dayanmakla birlikte) sürgünlüğe kendilerini yıllar önce hazırlamış gibi görünmeleri onları birbirine yakınlaştırır. Bu farklı coğrafyalardaki aydın kadınların, sürgünlük durumunu algılayış biçimlerini ve yeni hayatlarını sürdürürken aslında hayatta hiçbir şeyi alışkanlığa dönüştürmeyişleri, dahası gittikleri bu kentleri sığınacak mekânlar olarak tanımlamamış olmaları sürgünlüklerini katlanılır kılandır. Ne

terk ettikleri kent r
bulabildikleri yerle
hüzünleri, ertelenen
yoksunluğu yaşamı
her ayrılış aslında b
Her iki romanda
sürgünlüklerini sür
anlamda çalkantılar
toplumsal koşullar
kalabilmek, bu kad
onların konformist
hayatları yaşamak
bırakabildikleri gör
gittiklerinde hiç de
görülür sürgünler iç
bireysel kimliklerini
bireysel sınırlarını
doğrultusundaki su
Edward Said'in dey

Bir entelektüel
yaşamayı öğren
olan Robinson
kaybetmeyen v
gezgin, geçici b

Kaynaklar

- Altmer, Dehen (2007)
Demiralp, Oğuz, "Dil
Kroissenburger, Sabi
Özdamar ile soy
Kreisky.orgkrei
Karuyazıcı, Nilüfer (2
İstanbul Üniver
Neumark, Fritz (1982)
Üniversitesi Ya
Özdamar, Emine Sevgi
Kieppenheuer &
Said, Edward (1995):

terk ettikleri kent ne de yaşamayı yeğledikleri yeni kentleri onların aidiyetini bulabildikleri yerlerdir. O kentlerden birinde yaşıyor olmak özlemleri, hüznüleri, ertelenmişlikleri, eksiklikleri gidermez ve geride bırakılanların yoksunluğu yaşamın en derin hüznü olarak hep mevcudiyetini korur. Ne de olsa her ayrılış aslında bir kopuştur.

Her iki romanda da kadın başkışilerin hem ayrıldıkları kentler hem de sürgünlüklerini sürdürdükleri kentler politik, toplumsal, ekonomik ve kültürel anlamda çalkantıları henüz dinmemiş metropollerdir. Hızla değişen tarihsel ve toplumsal koşullarda kendi yaşam ilkelerinden ödün vermeden hayatta kalabilmek, bu kadın başkışilerin ortak özelliğidir. Bu bağlamda bakıldığında onların konformist kadınlar olmadıkları, bu anlamda da kendilerine sunulan hayatları yaşamak yerine, içinde aşk da olsa kimi hayatları geride bırakabildikleri görülür. Onları uzaktan çağıran ve barış umudu sunan kentlere gittiklerinde hiç de uzaktan görüldüğü denli konforlu bir hayat biçimi olmadığı görülür sürgünler için. Yine de yılmadan ayakta kalma konusunda direnirler ve bireysel kimliklerini gerçekleştirme olanağını yaratırlar. Böylelikle gerek kendi bireysel sınırlarının gerekse toplumsal olarak onlara biçilmiş roller doğrultusundaki sınırlarını aşabilmenin farkındalığını yaşayarak ilerlerler. Edward Said'in deyişleyle:

Bir entelektüel gemisi battıktan sonra *karada* değil *karayla birlikte* yaşamayı öğrenen birine benzer; amacı küçük adasını sömürgeleştirmek olan Robinson Crusoe değil, olağanüstü şeyler yaşadığı duygusunu hiç kaybetmeyen ve bedavacı, fatih ya da yağmacı değil de her zaman bir gezgin, geçici bir misafir olan Makro Polo'dur. (Said, 1995:63)

Kaynaklar

Altın, Dehen (2007): *Sevgili Üniversite*, İstanbul: Boyut Kitapları.

Demiralp, Oğuz, "Dilin Sürgün Hali Olarak Yazın", s.163-167

Kroissenburger, Sabine (Mod.) (2008): "Barbara Frischmuth ve Emine Sevgi Özdamar ile söyleşi" (19.04.2005), www.kreisky.orgkreiskyforumpdfsueck236.pdf.

Kuruyazıcı, Nilüfer (2000): "Yazında Sürgün-Bilimde Sürgün", *Litera*, sayı 14, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Neumark, Fritz (1982): *Boğaziçine Sığınanlar*, çeviren: Şefik Alp Bahadır, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Ercivan Matbaası.

Özdamar, Emine Sevgi (2003) *Seltsame Sterne starren zur Erde*, Köln: Verlag Kieppenheuer & Witsch.

Said, Edward (1995): *Entelektüel*, çeviren: İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Said, Edward** (1999): *Yersiz yurtsuz*, çeviren: Aylin Üçler, İletişim Yayınları.
- Said, Edward** (2000): *Kış Ruhu*, çeviren: Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Scherer, Sigrid** (2008): „Geteilte Stadt, geteiltes Mädchen“, http://www.zeit.de/2003/13/L_-85zdamar?page=2.
- Schwartz, Philipp** (2003): *Kader Birliği*, Helge Peukert (Yay.Haz.), Çeviren: Nagehan Alçı, İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık.
- Todorov, Tzvetan** (1985): *Die Eroberung Amerikas, Das Problem des Anderen*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Widmann, Prof. Dr. Horst** (1999): *Atatürk ve Üniversite Reformu*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Prof. Dr. Ka
Anadolu Üni
Alman Dili E

D

S

Tim
B

This es
writer
Banane
Hans C
Buch t
Haiti
postcol
of the
postcol
essay is
have be
India, F

Einleitung

Die vorliegende
und dem Mo
Lesarten des
... Da ich wi
Theorie“ (vg
Methode zw
Literatur) zu
Methodik des